

פרשת בלק

סיבוכים פנימיים וסיבוכים חיצוניים

במהלך פרשת "בהעלותך" מתחיל הסיבוכן הנורא והאינסוף של הדרך ומופיעה ההתפרצות הראשונה: "ויהי העם כמתאננים רע באזני ד'".¹⁰ הזעזוע הבשרי והגופני הזה הגס ביותר, אינו רק זעזוע תחתוני חומרי אלא הוא מורה על זעזוע לעילא לעילא השייך לסכנת הדרך. זעזוע עליון זה מתגלה אחר-כך במדרגות הנבואה: "אלדד ומידד מתנבאים במחנה"¹¹, "ותדבר מרים ואהרן במשה"¹², זעזוע המביא להרצאה אלוהית בעיני נבואה: "ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה"¹³. ומכאן מגיעים לזוג הפרשיות היותר נוראות שבמדבר: "שלח" ו"קורח". הנסיגנות הרוחניים האלה וגם אלה שקדמו — קברות התאוה, לשון הרע וסיבוכי הנבואה — כולם צרות פנימיות בתוך האורגניזם של כלל-ישראל. ובוהו כמעט סימנו את כל הסיבוכים הפנימיים, ויסורים אלה מירקו את פנימיותנו.

אבל זה עוד לא הכל. צריך לזכור שדרך זו אינה טיול לשמו, אלא היא הדרך ממצרים לירושלים שמוכרחים לעבור אותה כדי להגיע אל מחוז חפצנו. לכן מתחילים עכשיו ביורים כלפי חוץ והתנגשויות עם גויים. בפרשת "חוקת" נפגשים במלחמת סיחון ועוג בעבר הירדן. "חוקת-בלק" הן זוג פרשיות של בירור חשבונות כלפי הגויים: בפרשת "חוקת" נעשה בירור צבאי, ובפרשת "בלק", בירור עמוק ביותר של ענינו.

פרשת בלעם

האישיות העיקרית של פרשת "בלק" היא בלעם. פרשה זו נקראת על-ידי חז"ל "פרשת בלעם"¹⁴. בגמרא בבא בתרא יש רשימה שלמה המפרטת מי כתב כל ספר מכתבי הקודש. היא מתחילה "משה כתב ספרו"¹⁴. זה מובן לכל אחד —

סתם "ספרו" של משה זו התורה. "משה קיבל תורה מסיני"¹⁵. היא הופיעה מהמקור האלוהי על-ידי משה רבינו. לכן תורת ד' נקראת תורת משה: "וזכרו תורת משה עבדי"¹⁶. אולם הגמרא מוסיפה: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם"¹⁴. מה פירוש "פרשת בלעם", הרי זה חלק מהתורה? כל התורה כולה מ"בראשית" עד "לעני כל ישראל" היא מן השמים, והאומר שפסוק אחד אינו מן השמים או אפילו מלה אחת, הרי זה אפיקורוס!¹⁷ אצל הראשונים קיימים שני סגנונות כביאור דברי חז"ל אלו; יש הכותבים שפרשת בלעם אינה ספר מיוחד אלא חלק מן התורה, ועם זה היא ענין מיוחד שאינו כל-כך פשוט ולכן יש מקום להבדילו משאר התורה.¹⁸ אחרים כתבו שמלבד מה שנמצא אצלנו בחומש היה עוד ספר אחד מיוחד במינו על פרשת בלעם.¹⁹ על-כּל-פנים, ענין פרשה זו של תורה אינו פשוט כלל, עד כדי כך שחז"ל ראו צורך להודיע "משה כתב ספרו ופרשת בלעם"¹⁴! זו פרשה מיוחדת, בדומה ל"ויהי בנסע הארץ"^{20, 8}.

בלעם — אדם ענק

איזה מין בריה היה בלעם? אפשר לעמוד על כך מתוך המקורות האמיתיים שלנו, תורה שבכתב ותורה שבעל-פה. התבוננות במקרא מראה שהוא היה אדם גדול, ענק. "וישא משלו ויאמר"²¹! הוא מופיע כמשורר בעל סגנון נחמד ומליצי, בעל מעוף גדול. שירתו כוללת דברים עליונים וענקיים. תוכנה הוא הסתכלות של חזון. "נאם בלעם בנו בער, ונאם הגבר שתם העין"²². "שתם העין" אין פירושו שתום העין אלא פתוח העין, כפי שמתבאר בגמרא עבודה זרה.²³ הוא מין אדם כזה שעינו פקוחה,²⁴ והוא מתבונן בגדלות ובמעוף על עולם ומלואו ועל ההיסטוריה כולה. המהר"ל מזכיר כמה פעמים בדברי קודשו שהרשעים הגדולים הם אנשים גדולים.²⁵ לפעמים "קרא הדרות מראש"²⁶ מפגיש אותנו להתרבותי של זמנו בהבלטה גדולה, מה שמתבטא למשל בכך ששולחים אליו שליחים.²⁷

בלעם — נביא

בתורה שבעל-פה מתברר יותר כוחו המיוחד של בלעם. "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"²⁸, "בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ומנו? בלעם"²⁹. השוואה זו למשה רבינו לכאורה מספקת ללמדנו מי הוא בלעם — נביא. בחומש דברים, בפרשת "שופטים", יש פרשה מיוחדת על הנבואה. "נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך"³⁰ — לא ממש כמוך, אלא שאתה נביא ויקומו עוד נביאים. כשם שיש אמונה בתורה מן השמים, כך יש אמונה בנבואה מן השמים, כפי שנאמר בדברי הקודש של הרמב"ם: "מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם"³¹. אנו מאמינים שרבונו-של-עולם לא עזב את הארץ, אלא שישנו קשר ממקור העולם וממרומי מרומים אל הארץ, אל האדם. "ותשאני רוח"³². יש מציאות של השראת רוח ד' באדם. בארץ-ישראל היו ישיבות של נביאים, אקדמיות של נביאים — "בני נביאים"³³.

עין טובה

בפרקי אבות מוגדרת אישיותו של בלעם כניגוד לזו של אברהם אבינו. "כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו — מתלמידיו של אברהם אבינו"⁴⁰. המידה הראשונה היא עין טובה — עין יפה, סימפטיה. ישראל הם "רחמנים, ביישנין וגומלי חסדים"⁴¹; מידות אלו נובעות מהסימפטיה והאהבה שממלאה את נפשו של אברהם אבינו. "אוהב את המקום" ומתוך-כך "אוהב את הבריות"⁴². רק על יסוד המידות האלו, רק בזכות טבע זה שנמשך לנו מאברהם אבינו, אנו יכולים ומוכשרים להגיע ללמדנות ולגדלות בתורה. ועל-ידי לימוד התורה, מתגדלות

מידות אלו עוד יותר.⁴³ תלמיד-חכם צריך לקדש את השם על-ידי אהבת הבריות גדולה מזו שמופיעה אצל כל אדם.⁴⁴ על-כּל-פנים נאמר באופן ברור מוחלט וחרוף מאוד: "כל מי שיש בו שלושה דברים הללו — מתלמידיו של אברהם אבינו... עין טובה"⁴⁰. לכן אנו מוצאים אצל חז"ל שהמרחם על הבריות, שייך לזרעו של אברהם אבינו. לעומת זאת, מי שאינו מרחם על הבריות, צריך בדיקה אם הוא מזרעו של אברהם אבינו.⁴⁵ המרחם על הבריות! אברהם אבינו היה איש חסד; חסד אשר הוא לפי ערך הגאונות והגדלות שלו. אברהם אבינו "האדם הגדול בענקים"⁴⁶, הוא איש חסד ענק.

התאהבותו בבריות בכל תוקף מגיעה עד כדי מסירות-נפש למען כל הבריות כולן. לא רק מסירות גוף, עמל ויגיעה, אלא אף מסירות-נפש שהיא יותר ממסירות גוף.⁴⁷ אברהם אבינו שומע שיש גורדין על חלק מהאנושות, על "אנשי סדם רעים וחסאים לד' מאד"⁴⁸, רעים בין אדם למקום ובין אדם לחבירו⁴⁹ — והרי הוא עומד לפני רבונו-של-עולם, ומתוך מסירות-נפש אומר בהעזה: "חללה לך!"⁵⁰. אין זה יפה! "השפט כל הארץ לא יעשה משפט!"⁵⁰. אם היה מעו עורך-דין כיום לדבר כך היו מוציאים אותו מבית-המשפט. כאן נפגשים במסירות-הנפש של "האדם הגדול בענקים" באהבת הבריות. — ואלו בריות? אנשים "רעים וחסאים"⁴⁸. זהו ביטוי ענק ונורא של עין יפה על כל הבריות.

הזכרנו שהמידות הטובות של תלמיד-חכם צריכות להיות יותר גדולות מאשר אצל שאר בני-אדם.⁴³ כך אהבת הבריות של תלמיד-חכם צריכה להיות יותר גדולה. לכן מוצאים אצל משה רבינו מסירות-נפש עוד יותר גדולה מאשר אצל

אברהם אבינו. אחרי מעשה העגל, הוא אומר: "חָטָא העם הזה חטאה גדלה"⁵¹ — נכון, זו חטאה גדולה. אבל מה יהיה הלאה — להרוג אותם ולעשות ממה רבינו השקול כנגד כל ישראל⁵² את הגוי הגדול? חס וחלילה! אתה מוכרח

בלעם — גאון ברשעות

באותה משנה בפרקי אבות אנו מוצאים את הניגוד, הקונטרסט לעין הטובה של אברהם אבינו: כל מי שיש בידו שלושה דברים הללו הוא מתלמידיו של בלעם הרשע — עין רעה.⁴⁰ עין רעה היא ביטוי של גדלות ברע שבנפש. לעומת ענקיותו של אברהם אבינו באהבת הבריות, נפגשים בענקיותו של בלעם ברע, לבלעם היתה גאונות אדירה עד כדי קבלת "התקפה" שמימית של "נתתי דברי בפיו"³⁰. הוא חוזה גאוני שמימי, בעל כח התבוננות של "זכר ימות עולם, בינו שנות דר ודר"⁵⁸. אבל צריך להבין איזו מין גאונות זו. לאברהם אבינו היה כח אדיר של "וְהָיָה ברכה"⁵⁶, עמוד הברכה בעולם, שפע הברכה בעולם ממקור הברכות. צדיקים יסודי עולם⁵⁹ מזרעו של אברהם אבינו מביאים ברכה בעולם. מתוך קונטקט וקשר עם רבונו-של-עולם ה"מחיה את פְּלִמָּם"⁶⁰, הם ממשיכים שפע לעולם. לעומת גאונותו של אברהם בחסד, גאונותו של בלעם היא גאונות קוסמולוגית ברע ובקללה. אצל חז"ל יש תיאור נורא ומזעזע של כוחו: היתה לו גאונות של אחיזה במציאות הרע בעולם. אברהם אבינו היה דָּבַק בטוב, ולעומתו בלעם ידע למצוא את קשר הרע ממקור הנהגת העולם.

איש הקללה ניגש בכוחו הגדול העליון והעמוק מאוד, השייך לתכונתו וטבעו, לקלל את ישראל. אבל זה לא מתאפשר לו, כי ישראל "ברוך הוא"⁷⁷. את העם הזה — הממשיך את דרכו של אברהם אבינו איש הברכה — לא ניתן לקלל. "נצח ישראל לא ישקר"⁶⁹. "ויהפך ד' אלהיך לך את הקללה לברכה"⁷⁸. מתוך-כך אנו נפגשים בחזון הנפלא של הגוי הנורא והאיום הזה. "וירא את ישראל שכן לשבטיו"⁷⁹. הוא מסתכל במבטו החריף. "ותהי עליו רוח אלהים"⁷⁹. הוא רואה שֵׁם זה הוא המשך האבות. "כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו"⁸⁰. צורים — האבות, גבעות — האמהות⁸¹. הוא מסתכל בשלשלת הדורות ורואה את סודיות נצח ישראל: "לא איש אל ויכזב"⁸², וכן אדם ויתנחם⁸³. איזה מבט! 10

חזון גאולת ישראל

הראייה החריפה של האיש שתוּס־העין מקיפה את חזון גאולת ישראל. "דָּרַךְ כוכב מיעקב"⁸⁴! הרמב"ם קובע שכל מי שאינו מאמין במשיח, לא רק בנביאים הוא כופר, אלא אף בתורה ובמשה רבינו⁸⁵, שהרי נאמר בפרשת ניצבים: "ושב ד' אלהיך את שכותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים"⁸⁶. קיבוץ גלויות שייך לביאת המשיח! לכן הכופר במשיח כופר בתורה, שבה נמצא צִנֵּן קיבוץ גלויות

השייך לעניינו של משיח. הרמב"ם אינו מסתפק בפסוקים אלו והוא מביא פסוקים מפרשת בלעם: "דָּרַךְ כוכב מיעקב". פסוק זה שייך לעניינו של המשיח, ורבי עקיבא קרא אותו על בר כוכבא⁸⁷.

זיווג הלבאי והלביאה

הראייה החריפה הזאת נמשכת לאורך הדורות עד "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל"⁸⁸, ועד תיאור "אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים"⁸⁹. התגלות עם ישראל תביא את הגויים לפחד ממנו⁹⁰. במשך הגלות התרגלנו להיות פחדנים. עכשיו מתחלפים כמעט היוצרות ברוך השם, והגויים הם הפחדנים, הם מפחדים ממלכות ישראל, מצבא ישראל, מעוצמתנו התרבותית והמדעית האדירה במזרח התיכון וכו'.

יש ביטוי מיוחד במסכת סנהדרין על המצב הנורא והאיום שיופיע בימות המשיח. חזרת השכינה לציון תגלה גם באומץ ובגבורה של מלכות ישראל — גבורה רוחנית וקדושתית ומתוך-כך גבורה צבאית. מלכות ישראל מתבלטת באופן מיוחד במלכות יהודה — "גור אריה יהודה"⁹¹. והנה הגלות היא מצב של פירוד⁹², ולעומתה התהליך ההיסטורי האלוהי של חיסול הגלות וחזרת השכינה לציון היא זיווג קודש-א-ברוך-הוא ושכינתיה. כמצב הנורא הזה של חזרת הזדווגות הלבאי והלביאה, מי יוכל להתקיים. "אוי מי יחיה משמו אל"⁹³ — "אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו. מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנוקקין זה עם זה?⁹⁴ "אוי מי יחיה משמו אל", מי יכול לעמוד ולהתקיים בזמן המשימה⁹⁵ הזאת. העולם ידעוץ כשיתגלה מה פעל אל. "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", בהתגלותו במדרגתו: יעקב, ובמדרגה היותר עליונה — ישראל⁹⁶.

חזון זה נמשך מהגאונות העל-עולמית של בלעם עד כדי שייכות להנהגה האלוהית של רבונו-של-עולם. האישיות הגאונית הזאת הגיעה למצב של חלות נבואה בעל-כרחו. "ונתתי דברי בפיו"⁹⁷ — ככפייה⁹⁷, וברוך השם דבר ד' שבפיו מופיע בענין של נצח ישראל.

קנאות מתוך תורה

אז "וירא פינחס... ויקם מתוך העדה"¹⁰⁰ ויקח רמח בידו¹¹⁰. מה פירוש "מתוך העדה"? מתוך תורה, כמו שאומרים חז"ל שהעדה היא הסנהדרין¹¹¹, "עדה שופטת ועדה מצלת"¹¹². אין זו סתם קנאות, אלא מתוך מקור התורה. אמר פינחס למשה רבינו: "לא כך לימדתני..."¹¹³. זו קנאות הנמשכת מגבורת התורה. קנאות שבאה באופן אחר היא נוראה יותר מכל, כדברי קודשו של הגאון [=מוילנא]: "השי"ת שונא המקטרג על בניו, אף הקדושים"¹¹⁴. יש על זה דברים נוראים אצל חז"ל¹¹⁵. ישעיה אמר: "ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב"¹¹⁶. נוף בו הקדוש-ברוך-הוא: אתה אומר על העם הזה שהוא טמא שפתים? ¹¹⁷. מיד הובאה רצפה לשרוף את שפתיו ככפרה. "וסר צִוּנְךָ וחטאתך תִּכְפֹּר"¹¹⁸. וכן אליהו הנביא המקנא, הודה בסוף על סיבת קנאותו¹¹⁹: "ויבקשו את נפשי לקחתה"¹²⁰. אנו למדים מדברי חז"ל על ישעיהו ואלהו וכן מדברי הגאון, שהקדוש-ברוך-הוא שונא את המקטרגים — אפילו הקדושים — על עם ישראל! לעומת זאת, כשיוצא פינחס בגבורה של קנאות, הרי זה מתוך העדה — מתוך תורה.

ככל שאנו מרבים בשקידת התורה ובאהבתה, באור תורה וקדושת תורה, ככל שנרבה ב"גידיל תורה ויאדיר"¹²¹, יותר נזכה להפיץ אור בצורה צודקת נכונה ואמיתית, מתוך העדה, מתוך תורה, אל כל מלוא רוחב ארצנו ומתוך-כך על כל כלל-ישראל כולו. ונזכה להחזרת השכינה לציון בשלמותה, ולגילוי אור חדש על ציון שכולנו נזכה ל¹²².